

Azylové domy pro matky s dětmi v České republice a potřeby cílové skupiny, které naplňují

Veronika Froňková

ABSTRAKT

V České republice se stále přistupuje k otázce řešení bydlení pro osoby na trhu s bydlením znevýhodněné různými formami pomoci. V městech a obcích se nachází řada aktérů, kteří pomáhají lidem se ztíženým přístupem na trh s bydlením, jejich postupy řešení jsou odlišná. Cílem článku je popsat jednu z možností, jak zajistit bydlení alespoň malému množství lidí, a to formou sociální služby – azylové domy. Článek popisuje podobu azylového domu a zařazuje ji do kontextu řešení bytové nouze. Cílem průzkumu je zjistit, zda azylové domy plní účel, ke kterému byly dle zákona zřízeny. Interpretace výsledků deklaruje, že azylové domy mají místo v systému sociální pomoci a přináší důkaz o tom, že řešení bezdomovectví spočívá především v zajištění dostupného bydlení a sociálního poradenství. Článek diskutuje o formě spolupráce mezi klientkami a sociálními pracovníky v azylových domech, zdůrazňuje, že azylové domy jsou ve velké míře využívány klientkami, které však musí čelit především nedostupnosti bydlení jako takového, což se částečně rozchází s posláním azylových domů v zajišťování nejen ubytování, ale též návazné sociální práce. Závěrem nastiňuje vývoj pohledu na formování bytových politik v České republice.

KLÍČOVÁ SLOVA

Azylové ubytování pro matky s dětmi, uživatelky azylových domů, potřeby, bezdomovectví, chudoba

KONTEXT AZYLOVÉHO UBYTOVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Legislativní úprava sociálního bydlení je již několik let v přípravě, nicméně její budoucnost je pod vlivem politických rozhodnutí nejistá. Osobám v bytové nouzi jsou nabízeny sociální služby zaměřené na krizovou pomoc a zajištění bydlení alespoň na přechodnou dobu. Lidé v nouzi se tak opírají o pilíř sociální pomoci, čerpají pasivně dávky hmotné nouze jako jeden z nástrojů sociální politiky České republiky a využívají již zmíněné sociální služby.

Azylové domy lze považovat za jednu ze sociálních služeb, kterou mohou lidé v bytové nouzi využít. Pouze však na přechodnou dobu, což nemusí vždy zajistit jejich dlouhodobě udržitelné sociální fungování¹. Provoz a organizace azylových domů je regulována zákonem o sociálních službách č. 108/2006 Sb. a definuje je jako „*pobytové služby na přechodnou dobu pro osoby v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení*“. Dále zákon uvádí základní činnosti této služby, kam patří poskytnutí stravy nebo pomoc při jejím zajišťování, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Prováděcí vyhláška č. 505/2006 Sb. stanovuje

1 Sociální fungování je v této souvislosti chápáno jako zvládnutí životních situací, úkolů a problémů v rovnováze s požadavky okolního prostředí. Tak aby nedocházelo k selhávání mezi jednotlivcem a sociálním prostředím.

dobu pobytu na zpravidla ne více než jeden rok. Zmiňuje, že tyto služby jsou klientům poskytovány ze zákona za úhradu, cena je limitována maximem za čerpání služeb.

V sousedních zemích fungují azylové domy jako dočasné přístřeší pro řešení krizové situace podobně jako v ČR. Slovensko se k zajišťování dočasného ubytování pro matky s dětmi staví velmi podobně. Stát zřizuje podle zákona z roku 2008 též azylové domy, které jsou organizovány téměř totožně jako v ČR. V německém prostředí mají tyto sociální služby nahradit základní funkce rodiny. Poskytují dva druhy činností — pomoc při výchově a krizovou intervenci, kam jsou přímo řazeny azylové domy pro ženy (Evers, Heinze, Olk, 2010). V souhrnném rakouském rejstříku platném pro všechny spolkové země lze dohledat téměř stejný rozsah sociálních služeb jako v České republice (Průša, Víšek, 2012). V Polsku je bytová nouze řešena sociální pomocí, která se provádí činnostmi ve prospěch jednotlivců i rodin, jež se nacházejí v krizi. Její součástí je okamžitá psychologická pomoc, sociální poradenství nebo poskytnutí útočiště po dobu tří měsíců (MPIPS.pl, 2017). Matkám s dětmi a těhotným ženám je v rámci krizové intervence poskytováno ubytování v domovech. Okolní státy České republiky se k matkám s dětmi v nouzi tak staví podobně a mají ve svých systémech zařazeny sociální služby, které zajistí přístřeší alespoň na dočasnou dobu.

Azylové domy jako dočasné útočiště v krizové situaci lze v některých českých obcích zařadit do konceptů prostupného bydlení. Tento přístup k řešení bytové otázky v současné době převažuje ve většině obcí, které se rozhodly problematiku bydlení řešit. Je to systém založený na přecházení domácnosti mezi formami bydlení – podle zásluhovosti se tak může rodina v případě ztráty bydlení vyšplhat až k získání trvalé formy bydlení. Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016–2020 schválená vládou v roce 2016 však poukazuje na neúspěšnost prostupnosti mezi jednotlivými stupni systému, deklaruje nedostatek bytů, které jsou pro sociální účely obcemi určeny, nedostatek bytových jednotek pro osoby se specifickými potřebami (např. více početné rodiny) a hlavně upozorňuje na fakt, že sociální práce není poskytována dostatečně intenzivně, aby potřeby domácností byly řešeny komplexně.

Na tento argument navazuji a vlastním průzkumem se pokusím odpovědět na dvě hlavní otázky:

- (1) „jaké potřeby jsou nejčastěji předmětem spolupráce klientek azylových domů pro matky s dětmi a jejich klíčových sociálních pracovníků?“ a
- (2) „jsou tyto potřeby adekvátně uspokojeny, jak předpokládá zákon?“

Odpovědi na tyto otázky objasňují, jakými znalostmi, kompetencemi a dovednostmi by měl být vyzbrojen sociální pracovník azylového domu tak, aby spolupráce mezi ním a klientkou vedla k úspěšnému přestupu do trvalé formy bydlení či vyššího stupně prostupného bydlení realizovaného v dané obci.

Cílem článku je poukázat na nejčastěji řešené klientské potřeby v azylových domech pro matky s dětmi v ČR. Cílem je rovněž ověřit, zda azylové domy naplňují účel, pro který byly zřízeny, a to zajištění přechodného bydlení a doprovodnou sociální práci, a to dle názoru sociálních pracovníků, kteří tyto služby v azylových domech poskytují.

POTŘEBY UŽIVATELEK AZYLOVÝCH DOMŮ PRO MATKY S DĚTMI OČIMA SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ

Pro účely zodpovězení klíčových otázek svého průzkumu jsem zvolila formu standardního dotazování – zaslání elektronického dotazníku vybraným sociálním pracovníkům azylových domů s využitím metody škálování. Metoda dotazování byla vybrána s cílem možného oslovení všech azylových domů v České republice. Dotazník byl rozdělen do deseti tematických okruhů, každý se věnoval určité oblasti potřeb. Zvolené oblasti vycházely z analýzy individuálních plánů² jednoho z nejmenovaných azylových domů. Bylo zkoumáno sto individuálních plánů. K definovaným potřebám se v rámci předvýzkumu vyjadřovaly tři sociální pracovníce azylových domů a pomohly s upřesňováním a srozumitelností definovaných potřeb. Hlavním záměrem dotazníku pro sociální pracovníky azylových domů bylo zjistit u každé předem definované potřeby, jak často tento problém s klientkami řeší v rámci individuálního plánování. Bylo využito Likertovy škály, která se používá při měření postojů a názorů (Gavora, 2008). Stupnice byla konstantní a obsahovala čtyři možné odpovědi. „Velmi často“ znamenalo, že tento problém pracovníci řeší s více než 90 % klientek, „často“ limitovala hranice více než s 50 % klientek, „málokdy“ méně než s 50 % klientek nebo „nikdy“. Pracovníci zahrnovali své zkušenosti se současnými i minulými klientkami.

Oblasti prezentované v následujících odstavcích jsou vybrány z celé škály definovaných potřeb. Byly nejčastěji zastoupené v odpovědích sociálních pracovníků a představují tak dominantní témata konzultací a intervencí vedených v azylových domech pro matky s dětmi v České republice.

Bydlení	<ul style="list-style-type: none"> • Zhodnocení možností návazného ubytování • Pomoc s mapováním možností, kde hledat návazné ubytování • Pomoc při shromažďování dokumentů potřebných pro získání návazného ubytování
Péče o děti	<ul style="list-style-type: none"> • Možnost zajistit bezpečné prostředí pro své děti • Posílení rodičovských kompetencí • Poradenství při hledání školských zařízení pro děti • Možnost zajistit zdravotní péči pro děti
Vyřizování úředních záležitostí	<ul style="list-style-type: none"> • Poradenství při vyřizování dávek státní sociální podpory • Poradenství při vyřizování dávek hmotné nouze • Posílení orientace při jednání s úřady • Podpora k samostatnosti při vyřizování běžných záležitostí
Plánování a hospodaření s penězi	<ul style="list-style-type: none"> • Naučit se hospodařit s rodinnými financemi • Vedení k samostatnosti při hospodaření s financemi

OBRÁZEK: Oblasti potřeb a dílčí potřeby, které byly z výpovědí sociálních pracovníků azylových domů analyzovány jako nejčastější (Zdroj: vlastní zpracování)

První kategorie, kde se shodlo více než 90 % pracovníků na velmi časté a časté frekvenci řešení potřeb, je **oblast bydlení**. Konkrétně potřeba zhodnocení možností ná-

2 Individuální plán – nástroj k individuálnímu plánování, do kterého se zanašší cíle a kroky spolupráce mezi klíčovým sociálním pracovníkem a klientem sociální služby.

vazného ubytování (96 % tázaných pracovníků) a pomoci s mapováním možností, kde hledat návazné ubytování (98 % tázaných pracovníků). Průzkum tedy dokazuje, že přestože služba poskytuje bezpečné ubytování na určitou dobu, klientky jsou ihned aktivizovány k hledání návazného ubytování. V této oblasti se však zároveň zřetelně ukázal největší problém. Ačkoliv se jedná o nejčastěji vyhledávanou sociální službu v azylovém bydlení, najít návazné ubytování se povede jen velmi zřídka. Neziskové organizace, města či církve, které azylové domy provozují, zpravidla nevlastní volné byty k dalšímu užívání, v dané lokalitě nemusí být nastaven systém prostupnosti. Každá obec nemá k dispozici dostatečný bytový fond pro sociální účely. Využití trhu s bydlením je pro uživatelky azylových domů také často nedosažitelné, například z důvodu vysoké kauce za byt, vysokého nájemného nebo i diskriminujícího chování majitelů bytů, jež si stanovují kritéria nájemníků (např. příslušnost k majoritní společnosti, bezdětnost či omezený počet dětí v rodině). Zhodnocení možností návazného ubytování reflektuje potřebu podpory, jistoty, sdílení, zároveň ale také deklaruje, že v azylových domech jsou ubytovávány ženy disponující nižší mírou autonomie. Od sociálních pracovníků očekávají pomoc a podporu, rady a informace, na základě kterých pak budou schopny zhodnotit možnosti návazného ubytování. Zajištění přiměřeného bydlení je ale v dnešní době velmi náročným úkolem, což reflektuje i Zpráva o rodině (Kuchařová a kol., 2017), která matky samoživitelky a mladé rodiny označuje v tomto ohledu za znevýhodněné. Tito lidé vydávají relativně nejvíce ze svých příjmů za bydlení, přestože jsou ubytováni v sociální službě, která poskytuje zvýhodněné úhrady za pobyt.

Druhou nejčastěji zastoupenou oblastí sociální práce je **péče o děti**. V této kategorii byla významně zastoupena potřeba možnosti zajistit bezpečné prostředí pro své děti (91 % tázaných pracovníků), posílení rodičovských kompetencí (95 % tázaných pracovníků), poradenství při hledání školských zařízení pro děti (90 % tázaných pracovníků), pomoc se zajištěním oblečení pro své děti (92 % tázaných pracovníků) a možnosti zajistit zdravotní péči pro děti (93 % tázaných pracovníků).

Vyrůstání v chudobě má podle Bäckmana a Ferrariniho (2010) závažné důsledky pro další život. Riziko chudoby a sociálního vyloučení je v určité míře transgenerační. Děti z nízkopříjmových rodin mají vyšší výskyt zdravotních problémů, mají hůře naučené procesy řešení obtížných situací v dospělosti a zvyšuje se pravděpodobnost nepřizpůsobivého chování v dospělosti (Roosa, Deng, Nail, Burrell, 2005). Výsledky průzkumu ukázaly, že se v této oblasti nejčastější potřeby, které se snaží naplňovat matky se sociálními pracovníky v azylových domech, týkají zdravotní péče pro děti, zajištění oblečení, bezpečí a zajištění vhodných školských zařízení. Tyto potřeby deklarují, že děti mají také významné místo v individuálním plánování a že se v rámci služby klade důraz i na jejich situaci. Služba tedy adekvátně reaguje na potřeby klientek v této oblasti.

Třetí oblastí, kde klientky potřebují pomoc a podporu, je dle názorů sociálních pracovníků oblast **vyřizování úředních záležitostí**. Z této kategorie bylo signifikantně větší zastoupení u potřeby poradenství při vyřizování dávek státní sociální podpory (98 % tázaných pracovníků) a dávek hmotné nouze (99 % tázaných pracovníků), dále posílení orientace při jednání s úřady (94 % tázaných pracovníků) a podpora k sa-

mostatnosti při vyřizování běžných záležitostí (97 % tázaných pracovníků). Zastoupení těchto vyjmenovaných potřeb definuje charakteristiky cílové skupiny azylových domů pro matky s dětmi. Z výsledků je patrné, že dávkový systém České republiky je pro jeho uživatele často nepřehledný. V rámci pobytu v azylovém domě mají klientky možnost využít konzultací se sociálním pracovníkem a získat tak poradenství přímo na míru jejich potřebám. To pro ně představuje velkou výhodu, na druhou stranu však v kontextu předcházení propadnutí systémem by mělo být poskytováno poradenství jako prevence ztráty bydlení. Systém by tedy měl umět poskytnout poradenství již v počátku vzniku nepříznivé sociální situace. Za tento druh poradenství jsou v České republice zodpovědné úřady práce, zajišťující výplatu dávek státní sociální podpory a dávek hmotné nouze. Jejich neefektivnost v rámci poskytování poradenství je vnímána na celorepublikové úrovni. Vysoká fluktuace tamějších referentů, poradců, nedostatečná mzda a vysoká pracovní zátěž jsou nepopulárními faktory vztahující se k zaměstnání na úřadech práce. Glumbíková, Gojová (2016) doporučují, že potřeba porozumění systému dávek by mohla být saturována prostřednictvím vhodně nastaveného systému školení zacíleného na příjemce sociální práce.

Sociální pracovníci v přímé práci s klientkami azylových domů umí poskytovat poradenství s vyřizováním úředních záležitostí a umějí tak napomoci klientkám s úředními záležitostmi. Služba tak plní zákonem stanovenou činnost.

Čtvrtá a poslední kategorie s vysokým procentuálním zastoupením odpovědí se týká **oblasti plánování a hospodaření s financemi**. Tato oblast obsahuje tři konkrétně definované potřeby, které byly vyhodnoceny jako významnější, a to naučit se hospodařit s rodinnými financemi (94 % tázaných pracovníků), umět naplánovat rodinný rozpočet (90 % tázaných pracovníků) a vedení k samostatnosti při hospodaření s financemi (93 % tázaných pracovníků). V evaluačním dokumentu dostupného bydlení (Kocman, Klepal 2016) se autoři věnují v reflexi zkušeností uživatelů systému právě problému chudoby spojenému s nedostatkem finančních příjmů. Překážka mnohdy spočívá v tom, že klient je znevýhodněn závislostí na systému výplaty dávek z různých pilířů. Příjemce dávky tak nemusí ani všechny své prostředky získat pohromadě, což mu znemožňuje například organizaci financí prostřednictvím obálkové metody. Hospodaření s neúnosně nízkými příjmy v poměru k výdajům tak znemožňuje pravidelnost plateb a efektivní hospodaření.

Sociální pracovníci odpověděli, že právě oblast plánování a hospodaření s financemi je velmi žádanou podporou či pomocí. Disponují metodami a schopnostmi, jak tyto kompetence s klientkami rozvíjet a budovat, služba je schopna zajistit uspokojení návazných potřeb, nejen v zákoně uvedený výčet činností.

ZÁVĚREM

Předmětem výzkumu bylo identifikovat nejčastěji řešené potřeby uživatelek azylových domů a zároveň tak ověřit, zda jejich funkce, kterou deklaruje zákon o sociálních službách, se skutečně odráží v potřebách cílové skupiny matek s dětmi. Kvantitativní výzkum potvrdil, že cíle, které si kladou uživatelky azylových domů, se shodují s rozsahem činností, jaké zákon udává.

Azylové domy tak plní svou funkci a zachycují matky s dětmi před propadem na ulici. Výzkum potvrdil, že se v azylových domech nejčastěji řeší potřeby, které jsou zaměřené na intervenci formou sociálního poradenství. Uživatelkám postačí mít místo k bydlení, alespoň na určitou dobu a získání dostatečného informačního servisu. Klientky s nižší potřebou řešení potřeb jsou ale v případech užívání služby zatíženy nutností intenzivní spolupráce se sociálním pracovníkem, povinností podílet se na smluvních požadavcích sociální služby, přestože jejich situace je definována nedostupností bydlení. Interpretace výsledků dokazuje, že uživatelky azylových domů se potýkají ve vysokém procentu právě s řešením otázky návazného ubytování. Mísí se tedy dvě skupiny uživatelky azylových domů, a to ty, které potřebují dostupné bydlení a ty, které v rámci pobytu potřebují také řešit návazné problémy či deficity.

Právě při práci s klientkami, které vyžadují intenzivní podporu a pomoc, je velmi demotivující, že přestože na sobě intenzivně pracují, naděje na nalezení návazného ubytování je velmi malá. Faktory pomáhající sociálnímu začleňování hledali Lux a Mikeszová (2013). Jsou to osobní motivace, nalezení práce, finanční gramotnost, zodpovědnost, spolupráce se sociálními pracovníky, zdraví, rodinné zázemí, vztah s vhodným partnerem, sociální kapitál uživatelky, doba pobytu v krizových podmínkách, osobnost jedince a jeho vzdělání. Osobní motivace je předpokladem k přijetí uchazečky do azylového domu, nalezení práce může být jedním z osobních cílů klientky, tudíž tento faktor lze během pobytu ovlivnit, finanční gramotnost mohou sociální pracovníci podpořit, stejně jako zodpovědnost za řešení situace. Do zdraví klientky a do rodinného zázemí a volby partnera nemohou sociální pracovníci zasahovat. Záleží na otevřenosti a osobnosti jedince, kde leží jeho hranice soukromí. Lux a Mikeszová (2013) se také soustředili na bariéry reintegrace osob bez domova do trvalé formy bydlení. Uvádí dluhy, nedostupnost bydlení, věkovou a genderovou diskriminaci na trhu práce, závislost a nízkou sebedůvěru. Podle zkušeností organizace Jako doma, která se zabývá výhradně bezdomovectvím žen, lze k bariérám v návratu do běžného života připojit ještě zejména chudobu, limitované pracovní příležitosti; zdravotní obtíže, ztrátu motivace ke změně jako důsledek dlouhodobého bezdomovectví (Jako doma, 2014). Tyto faktory tedy deklarují to, že klientky musí naložit s velkým množstvím okolností vedoucích k přechodu do trvalé formy bydlení, ale bariéru jako je nedostupnost bydlení nemohou vlastními silami překonat.

Oblasti potřeb a definované konkrétní potřeby vycházející z výpovědí sociálních pracovníků ilustrují, že v azylových domech se nachází mnoho klientek, které jsou zatíženy především nepřítomností bydlení, a ne vždy vyžadují další návazné doprovodné služby zaměřené na řešení komplexních potřeb. Dostupné bydlení je tak stěžejním problémem jejich situace a intenzivní sociální práci zaměřenou na budování a nácvi kompetentnosti k bydlení není třeba zajišťovat. To se však rozchází s teorií dostupnosti, která je postavena na vizi budování kompetence k samostatnému bydlení. V rámci České republiky je tedy nutno budovat systém sociálního bydlení pro lidi se ztíženým přístupem na trh s bydlením, ať už v důsledku péče o děti, nezaměstnanosti, omezených finančních příjmů, psychických obtíží, etnicity, zdravotních problémů atd. Tak aby systém azylového ubytování pro matky s dětmi jako sociální služby mohl poskytovat efektivně pomoc a podporu lidem s komplexními potřebami prostřednictvím intenzivní sociální práce, nikoli pouze ubytováním a sociálním poradenstvím (z výpovědí sociálních pracovníků však vychází, že identifikované oblasti

potřeb lze řešit pouze formou sociálního poradenství). Efektivní sociální práce by tak měla umět rozpoznat faktory neúspěchu spočívající v „nekompetentnosti“ klienta a ty, které jsou zapříčiněny systémovými nedostatky. Nefunkční systémové prvky — např. nastavení dávkového systému, nedostatek pracovních příležitostí, diskriminační chování na trhu s byty — tak brzdí reintegraci osob na běžný trh s bydlením, prohlubuje sociální stigmatizaci a neřeší dostupnost bydlení pro všechny obyvatele.

Trend sociálních služeb a strategií vedoucí k zajištění bydlení v posledních letech směřuje k decentralizaci služeb s využitím komunitního potenciálu formou „housing first“. Ten akcentuje nejprve potřebu bydlet, a až potom možnost stabilizovat sociální situaci jedince či rodiny vedoucí k trvalé reintegraci do společnosti. Je to odklon od budování prostupného bydlení, které se v České republice stalo mezi obcemi často provozované. Jeho neefektivita, jak vyplývá ze statistik (Kocman, Klepal 2016), však vede ke stálému hledání nových cest, jak odstranit bezdomovectví. Nové zkušenosti tak mohou přinést projekty „housing first“ postupně testované v Brně, Liberci či na Praze 7. Přípravovaná legislativa k oblasti sociálního bydlení by tak měla reflektovat dlouholetou zkušenost aktérů z řad politiků, expertů, lidí z praxe, kteří se řešení této otázky věnují mnoho let i bez ukotvené legislativy a snaží se nacházet funkční řešení v lokalitách po celé ČR s přihlédnutím k různým specifikám cílových skupin.

REFERENCE

- BÁCKMAN, O., FERRARINI, T. 2010. Combating Child Poverty? A Multilevel Assessment of Family Policy Institutions and Child Poverty in 21 Old and New Welfare States. *Journal of Social Policy* 39 (2): 275–296.
- EVERS, A., HEINZE, R., OLK, T. 2011. *Handbuch Soziale Dienste*. Springer-Verlag. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften. ISBN 978-3-531-15504-3.
- GAVORA, P. 2008. *Úvod do pedagogického výskumu*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-223-2391-8.
- GLUMBÍKOVÁ, K., GOJOVÁ, A. 2016. Vnímané potřeby klientek azylových domů pro ženy a matky s dětmi. *Sociální práce*. 3, 21–38.
- HOMELIKE. 2014. *Relaxace, reintegrace, revoluce!* [online]. Jako doma — Homelike, o.p.s. [cit. 6. 1. 2018]. Dostupné z: http://jakodoma.org/wp-content/uploads/2014/08/manual_final.pdf
- KOCMAN, D., KLEPAL, J. 2016. *Prostupné bydlení: Evaluace*. Praha: Úřad vlády ČR — Agentura pro sociální začleňování. ISBN: 978-80-7440-153-4.
- KUCHAŘOVÁ, V. a kol. 2017. *Zpráva o rodině*. Praha: VÚPSV.
- LUX, M., MIKESZOVÁ, M. 2013. Faktory úspěšné reintegrace bezdomovců a nástroje bytové politiky pro řešení bezdomovství v ČR. *Sociologický časopis*, 49(1), 29–52.
- MINISTERSTWO RODZINY, PRACY I POLITYKY SPLECZNEJ. 2017. *Interwencja krykowa*. [online]. [cit. 22. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoleczna/formy-udzielanej-pomocy/interwencjakrykowa/>
- PRŮŠA, L., VÍŠEK, P. 2012. *Optimalizace sociálních služeb*. Praha: VÚPSV. ISBN 978-80-7416-099-8. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_343.pdf
- ROOSA, M. W., DENG, S., NAIR, R. K., BURRELL, G. L. 2005. Measures for Studying Poverty in Family and Child Research. *Journal of Marriage and Family* 67: 971–988.